

**ПЕДАГОГИК ВА
ПСИХОЛОГИК
ТАДҚИҚОТЛАР**

ФЕВРАЛЬ, 2023

2-СОН

**PEDAGOGICAL AND
PSYCHOLOGICAL STUDIES**

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

ISSN: 2181-4066
DOI Journal 10.56017/2181-4066

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
НОМЕР-2

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК
ТАДҚИҚОТЛАР
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ
2-СОН

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES
SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL
VOLUME-2

ТОШКЕНТ - 2023

Бош муҳаррир:

Нишонова З. – психология фанлари доктори, профессор

Масъул муҳаррир:

Насиров К. – педагогика фанлари номзоди, доцент

Таҳририят аъзолари:

Абдужаббарова М. – педагогика фанлари номзоди, доцент
Абдурахимов Қ. – психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Акмалов А. – педагогика фанлари номзоди, доценти
Акрамова Ш. – педагогика фанлари доктори, профессор
Алиев М. – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори
Джураев Д. – педагогика фанлари доктори
Душанов Р. – психология фанлари номзоди, доценти
Негматовна Г. – педагогика фанлари номзоди, доцент
Разакова Р. – психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тожибоева Г. – психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тожибоева Г. – психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тўйчиева С. – психология фанлари номзоди, доцент

Мазкур фанлараро илмий-амалий журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2022 йил 22 декабрь куни № 054834-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Абдурахмон Хасанов

Таҳририят манзили: <https://imfaktor.uz>, 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55, **E-mail:** tahririyat@imfaktor.uz

© IMFAKTOR Pages, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

МАХМУДОВА Зулфия Мехмоновна

Бухоро давлат университети,

Психология ва социология кафедраси ўқитувчиси

ХОДИМ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7652385>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада кўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлик омилларининг намоён этилиши ва ривожланишини тадқиқ этиш ҳамда унинг ўзига омилларини такомиллаштириш ҳақида фикр юритилиб, кўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлиги ва сифатларини ривожлантирувчи омилларини аниқлаш, кўриқлаш хизмати ходимларидаги эмоционал ва шахслилик компонентларининг намоён бўлиши ва ривожланишини тадқиқ қилиш билан боғлиқ тадқиқот натижалари баён этилган.

Калит сўзлар: кўриқлаш хизмати ходимлари, касбий компетентлиги, компетентлик, эмоционал интеллект, шахслараро муносабатлар, касбий фаолият, ижтимоий-психологик компетентлик.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются исследования проявления и развития факторов профессиональной компетентности сотрудников органов безопасности и совершенствования ее собственных факторов, представлены соответствующие результаты исследований.

Ключевые слова: сотрудники органов безопасности, профессиональная компетентность, компетентность, эмоциональный интеллект, межличностные отношения, профессиональная деятельность, социально-психологическая компетентность.

ANNOTATION

This article discusses the research of the manifestation and development of the factors of professional competence of security service employees and the improvement of its own factors. related research results are presented.

Key words: security service employees, professional competence, competence, emotional intelligence, interpersonal relations, professional activity, social-psychological competence.

Дунёда глобаллашув жараёнининг жадаллашуви, ўзига хос ижтимоий тараққиёт тамойилларига мос равишда шахсни тарбиялаш ва унга ижтимоий-психологик таъсир кўрсатиш тизимини такомиллаштиришга бўлган эҳтиёжнинг янада ортиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар талабларига мос келувчи, интеллектуал салоҳияти юқори, кескин ўзгаришларга тез мослаша оладиган, рақобат бардош, меҳнат бозорида мутахассислар малакасига қўйилаётган талаблар даражасида самарали фаолият юритувчи шахсни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ижтимоий компетентлик-шахслараро муносабатлар жараёнида фаоллик кўрсатиш кўникма ва малакаларига эгаллик, касбий фаолиятда жараёнида шахслараро мулоқотга кириша олишга айтилади. Ижтимоий-психологик компетентлик мутахассиснинг шундай касбий фаолияти назарда тутиладики, бунда етарлича юқори даражада педагогик фаолият, педагогик муомалага урғу берилади. Бинобарин, ходимнинг ижтимоий-психологик компетентлигини унинг малакалари ва психологик сифатлар мутаносиблиги билан баҳолаш мумкин.

А.А. Дунюшиннинг фикрига кўра, шахснинг ижтимоий-психологик компетентлиги касбий фаолиятда инсонлар билан ўзаро муносабатда бўлиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни амалда қўллай олиш қобилияти ҳисобланади. Бу таъриф, муаллиф томонидан қуйидаги бир неча мулохазалар орқали аниқлаштирилган:

- а) компетентлик аниқ фаолият субъекти тавсифи сифатида қаралиши мумкин;
- б) компетентликнинг мазмуни касбий фаолиятнинг мақсади, структураси ва маҳсус талабларига боғлиқ;
- с) ҳиссий иродавий ва коммуникатив хусусиятлар, интеллект, шахслараро муносабатлар, ва шахснинг йўналтирилганлиги компетентликка асос бўлиб хизмат қилади.

Замонавий психологияда «эмоционал интеллект» тушунчаси кенг қўлланилиб, ушбу тушунчани фанга П. Сэлов ва Дж. Мэйерлар олиб кирдилар.

Муаллифларнинг фикрича, эмоционал интеллект – эмоцияни ифода этиш ва баҳолаш қобилияти; эмоцияни тушуниш ва эмоционал билимларга эгаллик; қолаверса, шахснинг эмоционал ва интеллектуал камолотини ўзаро бирлаштирувчи эмоционал бошқарув қобилияти ҳисобланади. “Эмоционал интеллект” терминини фанга киритилиши билан эмоционал ва билиш жараёнларининг нисбати нуқтаи назардан тадрижий ўзгариш юз берди.

Илмий-методик адабиётларда компетенциянинг ҳам қуйидаги анъанавий таснифлари қайд этилган:

- масъулиятни ўз зиммасига олиш, биргаликда қарор қабул қилишда иштирок этиш қобилиятига боғлиқ сиёсий ва ижтимоий компетенциялар;
- маданияти, тили ва дини, келиб чиқишидан қатъий назар бошқа инсонлар билан яшашга, уларни тушунишга, ёрдам беришга ва ўзаро келишмовчиликларни бартараф этишга йўналтирилган, жамият ҳаётида учрайдиган компетенциялар;

– касбий фаолиятда ва жамият ҳаётида муҳим бўлган ёзма ва оғзаки мулоқотга эгаллигини кўрсатувчи компетенциялар.

Умуман ижтимоий-психологик компетентлик-психологик муаммо сифатида қай тариқа ва қандай ўрганилганлигини таҳлил қилиш ва талқин қилиш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этади. Чунки ижтимоий-психологик компетентликка оид олиб борилган назарий-илмий ва амалий-услубий тадқиқотлар кўламига адекват баҳо бермай туриб, кўриқлаш хизматида фаолият юритаётган ходимларнинг ижтимоий-психологик компетентлигини касбий фаолият доирасида такомиллаштириш ва ривожлантириш масаласи ҳақида фикр-мулоҳаза юритиб бўлмайди. Юқоридаги мулоҳазалардан ҳам кўриш мумкинки, кўриқлаш хизмати ходимлари фаолиятига қўйиладиган талабларнинг анчагина масъулиятли эканлиги кўп ҳолларда ижтимоий-психологик компетентликка таъсир қилувчи омилларга боғлиқдир [5, В.201].

Ижтимоий-психологик компетентлик инсоннинг шахслараро муносабатга самарали киришиши ва муваффақиятли мослашувини таъминлаш учун зарур. Муаммонинг назарий таҳлиliga бағишланган бўлимда ҳам бунга алоҳида урғу берилган эдики, ходимнинг ижтимоий-психологик компетентлигини ривожлантириш дастурини шакллантиришда назарий ёндашувларга таянмаса бўлмайди (М.И. Бобнева, А.Л. Южанинова, Г.Ю. Айзенк ва бошқалар).

Ижтимоий-психологик тузилмасининг замонавий талқинини илгари сурувчи олимлардан бири М.И. Бобневанинг қарашларига кўра, ижтимоий-психологик компетентлик шахс социал ривожланишининг индивидуал ва социаллашув жабҳаларини ўзаро уйғунлашуви оқибати эканлигини таъкидланганлиги бежиз эмас [3, В. 184].

1. А.Л. Южанинова томонидан ишлаб чиқилган ижтимоий-психологик кўрсатмалар мазкур дастурни татбиқ этишнинг ўзига хос аҳамиятини белгилашга хизмат қила олади. Муаллиф коммуникатив компетенция ижтимоий-психологик компетентлик тушунчаси билан ўхшаш ва у социал тажрибаларни интериоризациялашуви туфайли шаклланишини, бу чексиз ва доимий кечадиган жараён эканлигини таъкидлайди [3, В.31].

Энди асосий натижалар шарҳига мурожаат этайлик:

Кўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетентлигини белгилашда шахс типлари муҳим аҳамият касб этади. Зеро, кўриқлаш хизмати ходимлари касбий фаолияти маълум даражадаги шахслилик хусусиятлари билан уйғунлашувни тақозо этади.

Кўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетентлиги, коммуникатив компетентлик, шахс типлари ва социал компетентлик каби омиллар орқали ривожланиши мумкин. Экстроверсия-“ичкаридан ташқарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга мойил шахслар кўпроқ одамлар ичида бўлишни ёқтиришади, ўз кечинмаларини кўпроқ атрофдагилар билан баҳам кўради. Мулоқотга киришувчан, танишлар доираси кенг. Баъзи ҳолларда уларда жиддийлик етишмайди. Одамларнинг тез ишончини қозона олади ва шунингдек, тез хафа қилишга ҳам мойил [3, В.94].

Интроверсия “ташқаридан ичкарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга хос шахслар оғир, вазмин, кўнгли нозик, бепарво, дўстлик қоидаларига қатъий амал қиладиган, мулоқот доиралар чекланган, тортинчок, кўпроқ ўзларининг ички дунёлари билан банд ва ёлғизликни ёқтирадиган. Таърифдан кўринаптики, бу типга мансуб шахслар социал алоқаларда, шахслараро муносабатни ижобий ташкил этадиган, ижтимоий муҳитга тез мослаша оладиган инсонлар эканлигини пайқаш мумкин. Ходимларнинг шахслик типларини аниқлашда Г.Ю. Айзенкнинг “Экстрроверсия, интроверсия ва невротизмни аниқлаш” сўровномаси бўйича олинган эмпирик маълумотларнинг статистик қийматларини қуйидаги (1-жадвал) жадвал асосида талқин қилиш мумкин.

1-жадвал

Қўриқлаш хизмати ходимлари шахс типларининг умумий қийматлари

Ю.Г.Айзенк методикаси асосида	Шкалалар	М	S
	Экстрроверт	15,61	0,93
	Интроверт	11,93	0,55
	Невротизм	13,41	0,62
	Сохталик	1,99	1,94

Сўровнома натижаларини амалда қабул қилиш учун респондентларнинг жавоби ҳолислигини англатувчи “сохталик” шкаласи кўрсаткичлари ҳам инобатга олинди.

Сўровнома талабларига кўра мазкур шкала қиймати тест меъёридагидан кичик, яъни меъёрга кўра 5 балл атрофидаги қиймат ҳолисликка эга. Умумий ҳолатда таҳлил қилинган ходимларнинг экстрроверсия типига мансублар меъёрдаги ҳолатда экан (15,61). Бу қўриқлаш хизмати ходимларининг экстрроверт типга мансублари мулоқотманд, инсонлар орасида бўлишни ёқтирадиган, фаол, ўз туйғуларини очик ифода эта олади, вазиятларга тез мослашувчан эканликларидан далолат бермоқда. Шунингдек, ушбу типдагиларнинг социал тажрибаларни ўзлаштиришга хайрихоҳликларини сўровноманинг натижаларидан билиб олиш мумкин. Ушбу натижага кўра уларнинг невротизм шкаласи қиймати (13,41) шахснинг асаб тизимида зўриқишлар учраб туриши ва уни бошқариш имкониятига эга эканликларини кўрсатмоқда.

Тадқиқотимизда интроверт типига мансуб ходимнинг қийматлари (11,93) уларнинг анча вазмин, асаб тизимини бошқариш имкониятига эгаликларидан далолат беради. Аммо, бизнинг мақсадимиз ходимнинг шахс типларини эмас, балки муайян типнинг ижтимоий-психологик компетентлик шаклланишидаги таъсирини аниқлашдан иборат эди. Шунинг учун натижаларни шахс типи ва ижтимоий-психологик компетентлик муносабатларини ходимларининг фаолият турлари асосида ёритилади.

Қўриқлаш хизмати ходимларининг ижтимоий-психологик компетентлик индекси ва шахс типлари ўртасидаги миқдорий қийматлар кузатилди (2-жадвал).

Кўриқлаш хизмати ходимларининг шахс типлари ва ижтимоий-психологик компетентлик индекси кўрсаткичлари орасидаги корреляцион муносабат натижалари

Мезонлар		Шахс типлари		
		Экстрроверт	Интроверт	Невротизм
Ижтимоий – психологик	Социал–перцептив компетентлик	0,476**	-0,083	-0,467**
	Коммуникатив компетентлик	0,299*	-0,094	-0,335*
	Когнитив компетентлик	0,302*	-0,023	-0,068
	Аутопсихологик компетентлик	-0,386**	0,341*	-0,058

Изоҳ: * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Бунда экстрроверт типдаги ходимларнинг мулоқотни синчковлик билан олиб боришлари, суҳбатдошнинг ҳиссиёти, кечинмаси, хоҳиш истакларини тушуниш қобилиятлари яхши ривожланган экан. Бу эса уларда фаолиятларини хушқайфият билан амалга оширишлари, муносабатларда дуч келиши мумкин бўлган нохушликларни вазминлик, босиқлик ва ортиқча эҳтиросларга берилмасдан ҳал этишга кириша олишлари билан бирга, коммуникатив компетентлик қобилияти ва невротизмнинг пасайиши ҳам экстрроверт типдаги ходимлар учун характерли эканлигини кўриш мумкин.

Аmmo экстрровертларда «шахслараро ўзаро таъсирлашувни таҳлил этиш»нинг пасайиши ва интровертлардаги ўзаро таъсирлашувларда бир оз бўлсада ўсиш ҳолати қайд этилмоқда. Бунини кўриқлаш хизмати ходимларининг кузатувчанлиги, шахслараро ўзаро таъсирлашувларда вазминлик билан ёндашишлари, суҳбатдошларга муносабат билдиришда сўзларни ўз ўрнида қўйиб ишлатишлари, муомала жараёнидаги кескинликларда ортиқча асабийлашмаслик ва эҳтиёткорлик билан иш тутишлари оқибати эканлиги билан изоҳлаш мумкин.

Умуман, кўриқлаш хизмати ходимлари шахсий ва касбий фаолияти уйғунлигининг намоён этилишида муҳим аҳамият касб этувчи социал-психологик компетентликни кўрсаткичларига баҳо беришда, уларнинг адекват мулоқотмандлиги, адекват эмоционал муносабати каби омилларини чуқур ўрганиш, таҳлил қилиш ва тегишли эмпирик хулосалар чиқариш орқали суд психолог экспертлари касбий фаолият компетентлигини таъминлаш мумкинлиги яна бир бор ўз тасдиғини топди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O'smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. "Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.
2. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Psychodiagnostics. O'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.
3. Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
4. Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
5. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. o`quv qo`llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. T. 2020. -B. 820.
6. Olimov L.Ya., Nazarov A.M.. Xulqi o`gishgan bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. "Tafakkur avlodi" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 490.
7. Olimov L.Ya., Bahronova M.O'.O'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 407-413 p.
8. Olimov L.Ya., M.B.Rasulova. O'smir shaxsi shakllanishida ahloqiy normalarning ijtimoiy psixologik ahamiyati. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 675-683 p.